

rit sollicitus, tempus habuit manducandi Pascha. Quinimo, verisimile est ita fuisse inter ipsos constitutum, ut post agni cenam, noctis tempore, opportunam horam ad illum tradendum et comprehendendum quærerent. Præsertim quia post cenam agni lavit Christus pedes discipulorum, instituit cenam mysticam, et usualement obivit, et postquam egressus est Judas, longum sermonem habuit cum discipulis suis; habuerunt ergo satis temporis ut possent agnum manducare. Adde quod, si manducationem agni ea nocte a lege præscriptam prætermisissent, non debuissent manducare illum usque ad decimam quartam lunam mensis sequentis, juxta legem latam Num. 10; ergo non erant solliciti de manducatione agni, quando prætorium non sunt ingressi ut manducarent Pascha.

15. *Secunda expositio.* — Secunda ergo expositio est, nomine *Paschæ* eo loco non agnum, sed azymos panes significari. Hanc amplexus est D. Thom. hic, q. 46, art. 9, ad 1, et super Joan.; et in Catena, pro illa refert Alcuinum; eique favent Augustinus, tract. 114 in Joan.; et Chrysost., hom. 82 in Joan.; et Theophyl., Joan. 18: eamque sequitur Innocent., lib. 4 de Mysterio missæ, c. 4. Duo vero huic expositioni obstare possunt. Primum est, quia non potest ex Scriptura ostendi panes azymos interdum vocari *Pascha*. Alterum est, quia similiter non potest probari ex Scriptura ad manducandum azyma fuisse necessariam munditiam legalem; imo, cum panis azymus illis diebus esset quasi usualis, et ritus ille per septem dies integros duraret, non est admodum verisimile ad illum fuisse necessariam specialem munditiam vel observantiam. Quæ objectiones satis probant hanc expositionem esse valde incertam ac dubiam. Si quis tamen eam sustinere velit, respondere potest ad primam, nomen *Paschæ* (ut supra dictum est), quamvis primæva significatione solemnitatem duntaxat agni significaret, translatum tamen esse ad significandum totum tempus solemnitatis azymorum. Unde, sicut nomen *Paschæ*, prout significat proprium Pascha, interdum significat tempus in quo manducatur agnus; interdum agnum ipsum, ita etiam, prout significat totam solemnitatem azymorum, interdum significat totum tempus illius solemnitatis, interdum vero proprium cibum illius temporis, seu paschalem, qui præcipue erat panis azymus; atque ita, cum dicitur: *Ut manducarent Pascha*, non male exponitur, id est, ut manducarent pas-

chalem cibum. Neque oportet ut hæc significatio hujus vocis omnino eodem modo in aliis locis Scripturæ reperiat, sed satis est quod ex aliis probabiliter deducatur. Et eodem modo respondetur ad secundam. Nam panes azymi habebantur sancti et legales, sicut panes propositionis, ad quos edendos necessaria erat munditia, ut aperte colligitur ex 1 Regum, cap. 21, quanquam in lege nullibi reperiat expressum quod ea munditia esset necessaria, sed solum subintellectum sit, quia panes sancti habebantur. Ad hunc ergo modum, quamvis non æquali ratione, panes azymi sancti, et legali observatione ac puritate digni existimari possunt, et ita inter sacros cibos numerantur a Josepho, lib. 3 Antiquitat., c. 40; et Philone, l. de Vita contemplat., juxta finem.

16. *Vera expositio.* — In prætorium Pilati ingredi principes Judæorum cur recusaverint. — Tertia vero expositio, quæ eo probabilior videtur quo in Scriptura majus habet fundamentum, est, nomine *Paschæ* illo loco non significari agnum Paschalem, sed alia animalia quæ illis diebus sacrificari solebant. Quod enim illis diebus, præsertim primo et ultimo, plures victimæ et sacrificia paschalia offerrentur, constat ex Numer. 28, Deuter. 16, 2 Paralip. 30 et 35, et ex Josepho, lib. 3 Antiquitat., c. 40, et lib. 17, c. 41. Quod vero hostiæ illæ seu victimæ, *Paschæ* nomine interdum in Scriptura significentur, tradidit Augustinus, lib. Quæstionum super Deuter., c. 24, et in superioribus ex variis locis Scripturæ probatum a nobis est, sect. 2, in fine. Denique, quod hujusmodi victimæ Paschales tantum a mundis legitime manducari possent, generaliter colligitur ex Levit. 6 et 7 et 22; et ex Num. 48; specialius vero ex Deuter. 22. Recte igitur in supradicto loco Joannis, nomine *Paschæ* hujusmodi sacrificia intelliguntur. Quam expositionem attingit Abulensis, in 2 part. sui Defensorii, eamque recentiores scriptores frequentius approbant.

17. *Testimonii Joannis 19 expositio.* — *Parasceve Paschæ quid.* — Secundum testimonium explicandum, est illud Joan. 19: *Erat autem parasceve Paschæ.* Circa quod notandum est eum Augustino, tract. 117 in Joann., *parasceve* vocem græcam esse, et *præparationem* significare; unde fit, cum Joannes vocat diem mortis Christi *parasceve* *Paschæ*, dupliciter posse intelligi. Primo, ut vox illa *Paschæ*, significet (ut ita dicam) terminum ad quem, id est præparationem ad Pascha; et

hæc interpretatio favet objectioni factæ, et ex illa sequitur Christum non in primo die Paschatis esse mortuum, sed in vigilia Paschatis; sed hæc interpretatio falsa est, ut ostendam. Alio ergo modo exponenda est illa vox *Paschæ*, ut significet quasi subjectum, seu tempus in quod dies ille præparationis tunc incidit, ita ut habeat vim adjectivi, et idem sit *parasceve Paschæ*, quod *parasceve Paschale*, seu quod in die Paschæ fiebat. Hanc vero esse legitimam expositionem ostendo. Primum, quia feria sexta erat apud Judæos dies præparationis ad Sabbathum, quia in illa præparabantur necessaria ad Sabbathum; quia (ut supra diximus), licet in aliis festis liceret necessaria ad victum præparare, non tamen in Sabbatho. Unde Exod. 35, etiam succendere ignem prohibitum erat, et ideo die ante Sabbathum omnia ita præparabant Judæi, ut in Sabbatho omnino vacare possent, ut colligitur Exod. 16, ubi die sexta præcipiuntur colligere cibos duplices. Ubi Origenes, hom. 7, notat, hinc diem illam sextam hebdomadæ vocatam esse *parasceve*. Quod non obscure colligitur ex Marco, c. 15 dicente: *Erat parasceve, quod est ante Sabbathum*; non ergo vocatur *parasceve*, quia esset præparatio ad Pascha; sed quia communi nomine dies illa ita vocabatur. Et eodem sensu dixit Matt., c. 27: *Alteram autem diem, quæ est post parasceve*, qua circumlocutione explicat diem Sabbathi, et absolute vocat *parasceve*, plane indicans hoc nomine absolute dicto solitam esse significari feriam 6. Et idem colligitur ex Luc. 23, dicente: *Erat parasceve, et Sabbathum illucescebat.* Et confirmatur, quia ad diem Paschæ nulla præparatio fiebat, quia (ut diximus) in eo poterant cibi præparari; ergo sine fundamento dicitur diem illum vocari præparationem ad Pascha. Confirmatur tandem ex Josepho, l. 16 Antiq., c. 40, ubi refert Augusti rescriptum, ubi hæc verba habentur: *Neque cogi Judæos ad præstandum vadimonia Sabbatho, aut pridie Sabbathorum, post horam nonam in parasceve.* Ubi aperte vox illa *parasceve* feriam sextam significat, quæ interdum etiam in antiquis canonibus Ecclesiæ retinetur, ut videre licet in can. 68 Apost., et apud Clem., lib. 7 Const., c. 24.

18. *Obiectio.* — *Responsio.* — *Cæna pura quid.* — Sed contra, nam Augustinus, tract. 120 in Joannes, dicit, *acceleratam fuisse a Judæis sepulturam Christi, ne advesperasceret, quando jam propter parasceve, quam cænam*

puram appellant, facere tale aliquid non licebat. Et similia habet Beda, Joann. 19. Sentiunt ergo Judæos cenaturos fuisse illa nocte cænam puram, et ideo Christi sepulturam maturasse; cæna autem pura non videtur dici posse nisi cæna agni. De hoc testimonio August. atque de cæna pura multa commentatur Cæsar Baron., in suis Annalibus, ann. 34, ac reprehendit eos qui nomine *cænae puræ* censent appellari solitam quamlibet feriam 6, seu diem *parasceves*, quia nulla ratio reddi potest hujusmodi generalis appellationis. Unde existimat cænam paschalem intelligi nomine cænae puræ propter azymos panes, qui puritatem et sinceritatem significabant, 1 ad Cor. 5. Atque ita tandem fatetur Augustinum illo loco favere contrariæ sententiæ, asserenti Judæos nondum cenasse Pascha, quando Christus mortuus est. Et confirmat ex eodem Augustino, tract. 117 in Joann., et lib. 3 de Consensu Evang., c. 13, ubi *parasceve Paschæ* interpretari videtur, fuisse præparationem ad Pascha. Sed quidquid sit de aliis locis, tamen (quod ad cænam puram attingit) probabilius existimo non diem Paschatis fuisse ita appellatum propter cænam agni, sed quamlibet diem parasceves seu feriæ sextæ. Augustinus enim non dicit cænam agni, nec parasceve Paschæ vocatam esse *cænam puram*, sed absolute *parasceve*; et eodem modo loquitur Beda; et expresse Iren., lib. 4 Cont. hæc., c. 40, dicit sextam diem appellari *cænam puram*; et lib. 5, c. 23: *Parasceve* (inquit) *quæ dicitur cæna pura, id est, feria sexta.* Cur autem feria sexta ita sit appellata, mihi non satis constat. Probabile vero est solitos fuisse Judæos in nocte feriæ sextæ propter Sabbathi festivitatem, solemnem aliquam cænam instituere. Constat enim ex Tertulliano, lib. 5 contra Marc., c. 4, Judæos inter alias festivitates, annumerare cænas puras, quas ibi a jejuniis distinguit. Et hactenus de fundamentis allatis pro prima sententiâ.

19. *Responsio ad argumenta secundæ sententiæ.* — In fundamentis secundæ sententiæ alia occurrunt exponenda testimonia. Primum est illud Matth. 26: *Non in die festo.* Ad quod primo dicendum est eum Chrysostomo, hom. 80 in Matth., eos, qui hoc dicebant, non pietatis causa fuisse permotos ut id dicerent, aut quia putarent id esse contra solemnitatem diei festi, sed (ut ipsimet dixerunt) *ne tumultus fieret in populo.* Deinde, quamvis nonnulli ex illis hoc consilium dederint, sed aliorum certe sententiâ prævaluit, præsertim cum

Judas ultro offerret sese, pollicitus Jesum sine tumultu ac rumore tradere. Quod fere notavit Rupert., l. 3 in Oseam, circa illa verba: *Quievit paululum civitas a commistione fermenti*. Imo, verisimile est Judæorum principes majori ex parte studuisse, obstinatoque animo voluisse Christum in die solemnibus Paschæ interficere, quando ex omnibus regionibus congregati erant Judæi Jerosolymis, ut supplicium esset celebrius ac notius. Quod divina providentia in bonum convertit, nam inde factum est ut Christi innocentia, et veritas mortis ac resurrectionis ejus neminem posset latere, nisi voluntarie excæcari voluisset.

20. *Magnus dies Sabbathi quid.*—Secundus locus explicandus est de magno die Sabbathi, qui (ut ibi notat Rupertus) non propterea ita est appellatus, quod esset primus azymorum, sed quia erat Sabbathum paschale, et simul cum festivitate Paschæ conjungebatur azymorum observatio, quod multum augebat diei solemnitatem, tum propter dictam causam, tum etiam quia quando illud Sabbathum occurrebat proxime post primum diem azymorum, non poterant Judæi, qui Jerosolymam conveniant, longum iter agere, ut ad propria redirent, et ita reddebatur solemnior ille dies Sabbathi propter magnam populorum frequentiam. Adde præterea quod, Deut. 21, præceptum erat ut corpora eorum qui supplicio afficiebantur, eodem die de patibulo deponerentur. Aliunde vero instabat jam vespera in qua solemnitas Sabbathi incipiebat, et quia cum illa conjuncta erat festivitas azymorum, ideo solliciti erant ne cogerentur, aut in die Sabbathi corpora deponere, quod fortasse non licebat eis, maxime quando facile præveniri poterat, vel ea per totum diem in patibulis relinquere, quod et contra legem erat, et contra tanti diei solemnitatem.

21. *Objectio.*—*Responsio.*—Dices: major erat solemnitas primi diei azymorum, quam solemnitas Sabbathi, etiamsi in secundum azymorum incidere. Rursus gravius erat corpora hominum in patibulis ponere et interficere, quam ibi jam posita relinquere; ergo, si hoc posterius tanta sollicitudine vitarent Judæi, multo magis prius. Respondetur, quidquid sit de antecedenti, quod non caret dubitatione, quia dies Sabbathi, quoad aliquas actiones et circumstantias, festivior erat (ut ex supra dictis colligi potest), negatur consequentia, quia non erat æqualis affectus Judæorum. Antequam enim Christum interficerent, vehementi passione et affectu mortis

ejus impellebantur, et ideo nihil de festi solemnitate curabant, dummodo mortem ejus accelerarent; postquam vero desiderium expleverunt suum, neque amplius habent quod adversus Christum machinarentur, religionem dieique festivitatem simulare voluerunt.

22. *Dubium.*—*Responsio.*—Tertio loco exponendum est quomodo in die festo potuerint fieri a Judæis omnia quæ de passione Christi Evangelistæ narrant? Et primum quidem de Judæis hostibus Christi dici potest, eis non fuisse prohibitum causam dicere in die festo, et mortem procurare, sed exequi, juxta illud Joann. 18: *Nobis non licet interficere quemquam*, quod dictum a Judæis esse propter diem festum, supra, cum Cyrillo, Chrysostomo et Augustino docuimus. Supponebant ergo Judæi sibi licere petere in die festo mortem Christi, quod faciebant, cum eam exequi recusarent, quia non licebat. Secundo dici potest, eos actos esse incredibili odio et invidia in Christum, adeoque fuisse obcæcatos, ut existimarent magnum se obsequium præstare Deo, interficiendo eum quem Deo blasphemum et genti suæ valde perniciosum judicabant; aliunde vero timebant populi tumultum, quia sciebant eum habere plures discipulos a quibus diligebatur; verebantur denique ne alia ratione elaboretur e manibus, sicut alias sæpe fecerat, et ideo nacta opportunitate, eam neque brevissimo tempore differre voluerunt; cujus voluntatis nonnulla signa prius dederant. Nam Joan. 7, in die festivitatis scenopegiæ, voluerunt eum comprehendere, idemque tentarunt postea in die magno, seu octavo festivitatis. Et Joan. 10, in alio die festo eum lapidare tentarunt, ubi jam non tantum procurare, sed exequi mortem ejus volebant in die festo, sicut Num. 25 transgressor Sabbathi eodem die lapidatus est.

23. *Dubium.*—*Responsio.*—*Aromatha ad unguendum Christi corpus mulieres quando paraverint.*—Deinde de mulieribus vel aliis personis quæ ex pietate Christi corpus eodem die sepulturæ mandarunt, respondetur facile ea opera non fuisse servilia, sed charitatis et pietatis, et ideo non fuisse prohibita in illo die (ut supra probatum est); secus vero erat de die Sabbathi, in quo non servilia opera, sed simpliciter opera prohibebantur, ut patet Exod. 16, 20, et sequentibus. Quod absolute de omnibus operibus Judæi intelligebant, et saltem intelligi de laboriosis potest, quorum

magna necessitas non occurrebat, seu quæ sine incommodo differri aut præveniri poterant. Denique quod de mulieribus additur, quæ paraverunt aromatha ut Christum jam sepultum ungerent, quamvis eadem possit admittere responsionem, probabile tamen est eas non id fecisse eodem die quo mortuus est Christus, sed die sequenti, post occasum solis, finita jam Sabbathi festivitate. Marcus enim, cap. 16, expresse dicit: *Et cum transisset Sabbathum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromatha, ut venientes ungerent Jesum*. Unde quod Luc. ait, c. 23: *Et revertentes paraverunt aromatha et unguenta, et Sabbatho quidem siluerunt secundum mandatum*, vel intelligendum est per anticipationem (ut exponit Innocentius III, lib. 4 de Myst. missæ, c. 4), vel certe intelligi potest quædam parasse illo die Veneris, antequam sol occideret, et Sabbathum inciperet, quæ domi habebant, vel ad manum facile habere poterant; plura vero emisse postea die sequenti, finita Sabbathi festivitate.

SECTIO V.

Qua die hebdomadæ et mensis Christus Dominus fuerit mortuus.

1. *Feria sexta Christus moritur.*—*Dies Veneris in Ecclesia cur venerabilis ac celebris.*—Dubitatio hæc facile potest ex dictis in præcedenti sectione definiri. Nam, quod attingit ad priorem partem, ex dictis plane sequitur Christum mortuum esse feria sexta, hoc est, die Veneris, quod aperte constat ex Evangelio. Dicitur enim Matth. 27, Christus crucifixus et sepultus *in die parasceves*; et Marc., c. 15, addidit: *Quod est ante Sabbathum*. Et Luc., c. 23: *Erat (inquit) Parasceves, et Sabbathum illucescebat*. Loquitur autem de die et hora sepulturæ Christi; dicit autem illuxisse Sabbathum, quia erat prope occasum solis, in cujus crepusculo Sabbathi festivitas incipiebat. Denique Joan., c. 19, dicit depositum fuisse Christum de cruce eodem die quo sepultus est, ne in cruce Sabbatho maneret; constat ergo crucifixum esse die Veneris. Quod enim quidam exponere conati sunt, *Sabbathum* ibi non significare proprie et in rigore septimam diem hebdomadæ, sed Paschæ festivitatem, inauditum est et omnino falsum, atque contra propriam significationem *parasceves* et *Sabbathi*; et procedit ex falso fundamento, scilicet, diem proximum

post mortem Christi fuisse festum Paschæ. Repugnat denique communi sensui et traditioni Ecclesiæ, quæ sextum diem hebdomadæ specialiter veneratur ac celebrat, eo quod Christus Dominus in eo sit mortuus, ut tradidit etiam Augustinus, l. 4 de Trinit., c. 5, et ep. 119 ad Januar., cap. 13, 14 et 15, quæ etiam habetur inter epist. Hieronymi, tom. 9. Et eadem ob causam ab initio Ecclesiæ observatum est, ut fideles eo die a carnibus abstineant, ut constat ex Clemente, lib. 5 Constit., c. ult., et lib. 7, c. 22, alias 24; et Ignatio, epist. 8 ad Philippenses, juxta finem; Clemente Alexand., lib. 7 Stromat., satis post medium; Origene, hom. 10 in Levitic., circa finem; Epiph., hæc. 25, et in Anchorato; Tertulliano, contra Psychicos, c. 1 et 9; August., ep. 86 ad Casulanum. Qui addunt etiam feria quarta solitum esse servari jejunium, quia in ea coactum est consilium in quo de morte Christi definitum est. Propter quæ Beda, lib. de Ratione computi, c. 17, et lib. de Ratione temporum, c. 47: *Nulli (inquit) Catholico dubitare licet Christum feria sexta fuisse occisum*. Et ad id prodest congruentia ex Irenæo, lib. 5 contra hæres., c. 23, quia decuit Christum eadem mori die qua homo creatus est, quia pro illo redimendo ac veluti recreando moriebatur; constat autem sexta die hominem fuisse creatum, imo arbitrantur multi eodem die peccasse, de quo alias. Contra hanc autem veritatem occurrebat difficultas de die Pentecostes, seu adventus Spiritus Sancti, quomodo potuerit esse Dominica dies, si Christus feria sexta mortuus est; sed hanc tractabimus commodius infra, agentes de die resurrectionis.

2. Circa posteriorem partem quæstionis, non est sermo de lunari mense. Jam enim diximus Christum in primo mense quem luna confecit post æquinoctium vernale, die illius quinta decima, fuisse crucifixum; sed est sermo de mense solari. Et ratio dubii est, quia primus mensis lunaris partim in Martium, partim incidit in Aprilem, et interdum plures dies unius mensis, interdum vero plures alterius complectitur; et ideo res dubia est an in Martio vel in Aprili, et quoto die alterutrius mensis Christus obierit. Unde quidam dixerunt Christum mortuum esse in mense Aprili, alii in die 16 (ut refert Marcellus Francolinus, lib. de Horis canonicis, c. 74), alii in die secundo, alii vero in die tertio, quæ sententia a multis recentioribus probatur. Quia recte subducta ratione per tabulas regis

Alphonsi, et per computationem ecclesiasticam ex aureo numero, et litteris ecclesiasticis, anno trigesimo quarto ætatis Christi, et per aliquot annos ante et post illum, dies decimus quintus lunæ non incidit in feriam sextam hebdomadæ, neque in mense Martio; reperitur autem incidisse in prædictum diem Aprilis. Ita Abulens., 2 p. Defensorii, c. 13; et Joannes Lucidus, lib. de Verò die passionis Christi, c. 9 et 12. Alii vero dixerunt Christum esse mortuum in mense Martio; sed inter eos est magna varietas in assignando die, ut Beda etiam attigit, l. de Ratione temporum, cap. 59, ubi ait quosdam sensisse, Christum esse mortuum vigesima sexta die Martii; in quam sententiam potest citari Epiph., l. 4, c. 10, juxta communem lectionem, quæ habet 7 Kalendas Aprilis Christum fuisse mortuum; quam etiam sequitur Onuphrius, in Chron., anno Christi 34. Alii dixerunt Christum mortuum fuisse trigesimo die Martii; alii e contrario in die 7, alii in decimo octavo, ut refert Epiphanius, hæc. 50, ubi ipse dicit fuisse in vigesimo secundo. Anselmus vero supra, Matth. capit. 27, affirmat in 21. Alii referunt Theophylum Cæsariensem, asserentem mortuum fuisse in vigesimo quarto, ut colligitur ex Beda, lib. de Æquinoclio vernali, in fine, ubi ex eodem Theophylo, cum Concilio sub illo congregato, refert Christum resurrexisse 7 Kalendas Aprilis, hoc est vigesimo sexto die Martii; unde fit mortuum esse die 24, seu 9 Kalendas Aprilis. Unde quod ibi dicitur juxta hanc sententiam Christum passum esse ab 11 Kalendarum Aprilis, hoc est, die 22 Martii, intelligendum videtur, non, quod eo die fuerit comprehensus, sed quia eo die in concilio definitum est a Judæis ut Christus moreretur. Alias, si Christus 11 Kalendas fuisset comprehensus, sequenti die, id est, 10 Kalendas fuisset mortuus; unde si non resurrexisset nisi 7 Kalendas, duobus diebus integris jacuisset in sepulchro, quod fidei repugnat, ut inferius ostendemus. Sed hæc interpretatio durior videri aliquantulum potest, quia ibi dicitur Christum passum ab 11 Kalendarum Aprilis, quia ea nocte a Judæis traditus est. Et ideo potius dicendum videtur mendosum esse codices in quibus legitur 7 Kalendas resurrexisse, nam legendum est 8 Kalendas, ut emendatioribus codicibus habent, et ut ex antecedentibus et sequentibus facile potest quisque conjicere; quia solum tres dies ibi numerantur ab initio passionis usque ad resurrectionem.

3. Juxta hanc ergo veram lectionem et interpretationem, ex sententia hujus auctoris et Concilii cum eo congregati, die 23 Martii mortuus est Christus; et ita refert et sequitur hanc sententiam Theophylact.; idem Beda, l. de Ratione temp., c. 56; et idem colligitur ex c. 45 et 59. Ex quibus locis etiam constat, olim Ecclesias Galliæ secutas fuisse hanc opinionem; quæ fuit etiam sententia nonnullorum Patrum, Eusebii Cæsariensis; ut est apud Turrianum, l. 4 Constit. Apostol., c. 16; et Lactantii, l. 4 Divinarum Institut., c. 16. Nam, licet in quibusdam codicibus legatur Christum mortuum esse ante septimum diem Kalendarum Aprilis, tamen emendatioribus habent ante diem decimum, id est decima die ante Kalendas Aprilis, quæ est 23 Martii. Et eandem sequitur Ansel., l. 2 de Imagine mundi, c. 7.

4. Ultima denique sententia frequentius recepta et usitata, est Christum mortuum esse die 25 Martii. Hanc (ut inquit Beda, lib. de Ratione temp., c. 28 et 45) plures Ecclesiæ magistri et Doctores Ecclesiastici tradiderunt. Inter quos est August., l. 4 de Trinit., c. 5, et 18 de Civit., c. ultimo; et l. 83 Quæstionum, quæst. 56; Chrys., serm. quodam de Nativitate Joannis Baptistæ; Tertull., l. contra Judæos, c. 8; quam sequuntur D. Thomas, super Joannem, c. 2; Antoninus, Platina, Usuardus, et alii. Inter quas sententias nullum constans iudicium fere possumus, quia pendet vel ex humana historia, vel ex tabulis astronomicis, et in utroque est summa varietas, et ita res est incerta. Quare consultius est vel iudicium differre, vel cum ultima, ut pote communiore magisque recepta, sententia loqui.

SECTIO VI.

Qua hora Christus Dominus passus sit ac mortuus.

1. *Quota noctis hora comprehensus sit Christus.* — Hæc sola quæstio superesse videtur, quæ ad hanc temporis circumstantiam plene explicandam pertineat. In qua primum inquiri potest qua hora Christus Dominus comprehensus fuerit; deinde, qua hora cruci affixus, quæve mortuus. Reliquum enim temporis spatium, quod in aliis passionis ejus mysteriis positum est, satis ex Evangelistis, et ex hæcenus tractatis tractandisque constabit. Ex tribus autem quæstionibus tactis, prima facile expediri potest. Quia, cum Evangelistæ nihil expresse dicant, conjectura solum uti possu-

mus ex iis quæ ipsi referunt. Quibus recte perpensis ac consideratis, verisimilis videtur sententia quæ ex Chrysostomo colligitur, hom. 84 in Matth., et 72 in Joan., Christum comprehensum esse hora noctis intempesta, una fortasse vel altera hora ante noctis dimidium. Quia post solis occasum Christus cum discipulis ad celebrandam legalem cœnam discubuit, juxta illud Luc. 22: *Facta hora discubuit*, cum nec anticipare debuerit tempus a lege præscriptum, neque executionem ejus differre. Post cœnam autem agni, discipulorum pedes lavit; postea sacramentum Eucharistiæ instituit; deinde cœnam usualem et communem cum discipulis manducavit, ac postea longum sermonem, quem Evangelista Joannes refert, cum eis habuit, ac tandem, *hymno dicto, exiit in montem Oliveti*. Quæ omnia certe non potuerunt paucioribus quam tribus, vel fortasse etiam quatuor horis perfici. Rursus in itinere usque ad hortum aliquid temporis consumptum est; orando autem in horto videtur integram fecisse horam, antequam primo ad discipulos reverteretur, eosque dormientes inveniret. Nam eis tunc dixit: *Sic non potuistis una hora vigilare mecum?* et tamen postea rediit, et oravit secundo et tertio; ergo cum post hæc omnia comprehensus sit, recte conjectamus summa nocte fuisse comprehensum. Unde cum Augustinus ait, l. 3 de Consens. Evang., c. 13, adhuc noctis primas partes fuisse quando Christus a Judæis apprehensus est, exponendus est, per primas partes noctis, intellexisse eas quæ mediam noctem antecedunt. Quod etiam colligi potest ex probatione quam subjungit, scilicet, quia quando Christus ad domum Annæ pervenit, nondum gallus cantaverat. Inde enim solum colligi potest nondum fuisse mediam noctem, unde Chrysostomus supra, tractans verba Christi: *Non cantabit gallus*, etc., colligit ex illis verbis, galli cantum non longe abfuisse ab illa hora: *Quia jam* (inquit) *secunda vigilia agebatur*. Quod vero Gabriel, lect. 13 in can., dicit, Christi passionem quantum ad violentiam ab extrinseco illatam hora noctis tertia incepisse, in qua Judæi violentas manus in Domino iniecerunt, non est ab hac sententia alienum. Nam hora tertia comprehendebat totam secundam vigiliam noctis; nam prima durabat per tres primas horas noctis secundam nostram computationem; secunda vero protendebatur a fine primæ vigiliæ usque ad mediam noctem, et tota illa dicebatur *hora tertia*, seu *secunda vigilia*, in cujus dimidio

tempore, seu circa finem ejus comprehensus est Dominus.

2. *Dubium.* — In secundo puncto gravior est difficultas, propter apparentem contradictionem quæ in Evangelistis esse videtur. Joannes enim, c. 19, plane indicat Christum fuisse crucifixum hora sexta. Dixit enim horam, quando Pilatus sedit pro tribunali, ut sententiam mortis in Christum diceret, fuisse quasi sextam; unde colligere licet, quando crucifixus est, fuisse jam horam sextam. Quod etiam ex Matth. colligi potest, nam c. 27 dicit: *A sexta hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam*; et illa expleta statim fere mortuum esse Christum. Lucas vero ait: *Erat hora fere sexta, et tenebræ factæ sunt*. In contrarium vero est, quia Marc., c. 15, expresse dicit: *Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum*; et tamen postea subdit, hora sexta factas esse tenebras. Quæ diversitas in narratione Evangeliorum tam aperta contradictio nonnullis visa est, ut dixerint alterius Evangelistæ codicem esse mendosum. Quia signa (inquiunt) quibus numerus ternarius vel senarius græce scribitur, simillima sunt, et ita facile potuit unum pro alio transcribi. Quam sententiam ita indefinite retulit D. Thomas sup., q. 46, articulo nono, ad 2, et neque illam reprehendit, neque declarat in quo Evangelistarum mendum acciderit; tamen, in commentariis Hieronymi super Psal. 77, legimus textum Marci fuisse corruptum. Quam sententiam secuti sunt Cajet. Marc. 15; Sixtus, lib. 6 Bibliot., annot. 131; et Canus, lib. 2 de Locis, c. 18, ad 5, qui falso eandem opinionem Theophyl. attribuit. Hic enim auctor, Marc. 15, simpliciter affirmat Christum crucifixum esse hora tertia; et Joan. 19, idem confirmans, potius in aliam sententiam inclinat, quod error acciderit in Evangelio Joannis, ut pro *tertia, sexta* sit positum, quamvis Theophylact. solum referendo procedat. Neutra tamen harum evasionum est a nobis admittenda. Primo, quia si hoc modo licet sine alio fundamento Scripturam corrigere, nihil erit firmum. Secundo et maxime, quia in nullis codicibus, nec græcis, nec latinis, est ulla diversitas lectionis in Marco vel in Joanne, ut Erasmus et alii expositores fatentur, et constat ex Augustino infra citando; Beda, et aliis expositoribus Evangeliorum. Atque idem fuisse ab initio nascentis Ecclesiæ, inde licet conjicere, quoniam ex antiquissimis Patribus quidam dicunt, Christum crucifixum hora tertia, ut